

कोर्स ३ विद्याशाखा आणि विषयाचे आकलन

घटक क्र.१ विद्याशाखीय ज्ञान

अ. शाखीय ज्ञानाची संकल्पना आणि अर्थ

ब. शालेय अभ्यासक्रमात शाखीय ज्ञानाची भूमिका आणि स्वरूप

क. सामाजिक शास्त्रे , नैसर्गिक शास्त्र , गणित आणि भाषाशास्त्र या विद्याशाखा क्षेत्रांच्या स्वरूपामध्ये झालेला बदल

ड. जॉन ड्युई, प्लेटो स्वामी विवेकानंद आणि महात्मा गांधी यांच्या दृष्टिकोनातून विद्याशाखेची संकल्पना व भूमिका

उद्दिष्टे :

- शाखीय ज्ञानाची संकल्पना आणि अर्थ समजावून देणे.
- शालेय अभ्यासक्रमात शाखीय ज्ञानाचे भूमिका आणि स्वरूप स्पष्ट करणे.
- नैसर्गिक शास्त्र , गणित आणि भाषाशास्त्र या विद्याशाखा क्षेत्रांच्या स्वरूपामध्ये झालेला बदल समजावून देणे.
- भारतीय विचारवंतांच्या दृष्टिकोनातून विद्याशाखेची संकल्पना व भूमिका स्पष्ट करणे.

प्रस्तावना :

आजच्या जीवनामध्ये काळाची गरज म्हणून नवनवीन क्षेत्रामध्ये झालेल्या संशोधनामुळे वेगवेगळ्या नवीन विद्याशाखा उदयाला आल्या जेव्हा हे नवीन ज्ञान निर्माण होतं तेव्हा ते व कौशल्य प्राप्त करण्याची गरज निर्माण होते . जस-जसे ज्ञानाचा विस्तार होतो , विद्याशाखा उपविद्याशाखा उदयाला येतात.

शालेय अभ्यासक्रमामध्ये या नवीन ज्ञानाची भर पडत जाते ज्ञान योग्य रीतीने विद्यार्थ्यांच्या समोर मांडण्याची समजावून देण्याची जबाबदारी ही अभ्यासक्रमाची तसेच शिक्षकां ही मांडणी कशा पद्धतीने करावयाची हे या घटकातून समजावून देण्यात आलेले आहे

- पूर्वीच्या विदयाशाखेत सातत्याने नवीन भर पडत आहे

नवीन विदयाशाखा उदयास येण्याची कारणे

- वास्तवाच्या नव्या क्षेत्रातील संशोधनामुळे नवीन विदयाशाखा उदयास
- अस्तित्वात असलेल्या क्षेत्राकडे नवीन दृष्टिकोनातून पाहिले जाते .
- नवीन प्रकारचे ज्ञान व कौशल्ये विकसित करण्याची गरज निर्माण होते .उदा .संगणक क्षेत्रातील सखोल संशोधन करून आज माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञान ही एक प्रगत शाखा विकसित झालेली आपणास दिसून येते .
- सुरुवातीला ज्यावेळी एखादी विदयाशाखा विकसित होते त्यावेळी ती एक उपशाखा असते नंतर त्यामध्ये संशोधन होत होत त्याचे रूपांतर विदयाशाखेमध्ये होते .हे होत असताना मुळची शाखा आणि नवीन विदयाशाखा ह्या एकमेकांच्या आंतरविदयाशाखा असतात . त्यामधूनच आंतरविदयाशाखीय दृष्टिकोन विकसित होतो .
- विदयाशाखेच्या व्याख्या :
- आशयक्षेत्रे ,पद्धती , कार्यपद्धती , प्रशिक्षण , शिक्षण ह्याविषयीची स्वतःची खास पार्श्वभूमी असलेल्या विशिष्ट अध्यापनयोग्य ज्ञानाच्या संचयास विदयाशाखा असे म्हणतात .
- विशिष्ट आशयघटक किंवा क्रिया ,घटना आणि नियम यांच्या संरचनेला विदयाशाखा असे म्हणतात .
- विदयाशाखा म्हणजे विशिष्ट ज्ञानाचे क्षेत्र आणि ते ज्ञान निर्माण करण्याची विशिष्ट अशी पद्धती
- आशयक्षेत्रे पद्धती कार्यपद्धती प्रशिक्षण शिक्षण ह्याविषयी स्वतःची खास पार्श्वभूमी असलेल्या विशिष्ट अध्यापनयोग्य ज्ञानाच्या संचयास विदयाशाखा
- विशिष्ट आशयघटक क्रिया किंवा घटना आणि त्यांच्या संरचनेला विदयाशाखा
- विशिष्ट ज्ञानाचे क्षेत्र आणि ते ज्ञान निर्माण करण्याची विशिष्ट अशी पद्धती
- विदयाशाखीय ज्ञान याचा अर्थ वेगवेगळ्या ज्ञानशाखांचे ज्ञान असा होतो
- विदयाशाखेची वैशिष्ट्ये:
- प्रत्येक विदयाशाखा ही सुनिश्चित अशा विषयवस्तूचा अभ्यास करते .
- समस्यांचे व गरजांचे स्वरूप आणि अर्थनिर्वचनाच्या कृती याविषयी त्या त्या विदयाशाखेची गृहीतके
- प्रत्येक क्रियेचा मूलभूत गृहीतकाशी संबंध लावण्याची प्रमाणके आणि कार्यपद्धती असतात .
- प्रत्येक विदयाशाखेची विशिष्ट बौद्धिक किंवा सामाजिक अशी विहित कार्ये असतात .

- प्रत्येक विद्याशाखेकडे स्वतःची पृच्छा, ज्ञाननिर्मिती , संशोधनाची साधने , मार्ग आणि पद्धती असतात .
- आपल्या पृच्छा पद्धतीचा वापर करून विविध घटना का घडतात याचा अंदाज बांधणारे किंवा त्या घटना का घडतात याचे स्पष्टीकरण देणारे नियम विद्याशाखा निर्माण करतात .
- या पृच्छेतून विविध संकल्पना सामान्यीकरणे आणि उपपत्ती तयार होतात किंवा मांडल्या जातात .या सर्वांचे अत्यंत पद्धतशीर रीतीने सुसंघटन केले जाते .
- यावरून
- विद्याशाखेची स्वतःची खास अशी विषयवस्तू
- स्वतःची गृहीतके असतात .
- स्वतःची पृच्छा पद्धती आणि संरचना असते .

ब .शालेय अभ्यासक्रमात शाखीय ज्ञानाची भूमिका आणि स्वरूप

- शालेय अभ्यासक्रमात शाखीय ज्ञानाची भूमिका
- १०+२ +३ असा आराखडा संपूर्ण देश पातळीवर स्वीकारला आहे .
- प्रवेशापासून १० वर्षांपर्यंतचा कालावधी माध्यमिक स्तरावरचा कालखंड संबोधला जातो .
- प्राथमिक स्तरावर सर्व विषय अनिवार्य स्वरूपाचे
- उच्च प्राथमिक स्तरावर भाषाशिक्षण कार्यानुभव यादोन विषयात निवडीला वाव
- माध्यमिक स्तरावर वैकल्पिक विषयांची संख्या वाढते

उच्च माध्यमिक स्तरावर शाखानिहाय विषययोजना

- शाखीय ज्ञानाची शालेय अभ्यासक्रमात भूमिका समजाऊन घेत असताना त्यामध्ये शिक्षकाच्या भूमिकेला महत्त्व आहे .
- शालेय अभ्यासक्रमातील शाखीय ज्ञानात शिक्षकाची भूमिका
- शिक्षणक्षेत्रात अध्ययन अध्यापनाची तंत्रे बदलत आहेत अपेक्षा बदलत आहेत .समाजाच्या गरजा बदलत आहेत त्यामधून नवनवीन शाखा उगम पावत आहेत . त्यामुळे शिक्षकाची जबाबदारी वाढते
- उदा .भाषा एक ज्ञानशाखा
- त्याचा प्रसार आणि प्रचार होण्यासाठी प्रथम वाचन लेखन नंतर संभाषण

- त्यासाठी भाषेचे आकलन होणे महत्त्वाचे
- संप्रेषण प्रक्रिया माहित असणे महत्त्वाचे
- त्यासाठी प्रथम शिक्षकाची मातृभाषा उत्तम असणे महत्त्वाचे कारण संभाषण कौशल्याचा मुख्य आत्मा विचार आहे माणूस जेवढा मातृभाषेतून विचार करतो त्याप्रमाणात इतर भाषेतून नाही .त्यासाठीच अभ्यासक्रमात वेगवेगळ्या भाषांचा समावेश केलेला आहे हे शिक्षकाला समजणे आवश्यक

गणित व विज्ञान

- कृतीद्वारे शिक्षण
- प्रयोग करणे निरीक्षण करणे निष्कर्ष काढणे ह्या कृती अपेक्षित
- चौकस बुद्धीचा विकास सर्जनशीलतेचा विकास
- या विषयांची अभिरूची दृष्टिकोण
- सामाजिक शास्त्रे
- राष्ट्रपुरूषांचे योगदान राष्ट्रीय इतिहास याची जाणीव शिक्षकांनी करून दिली पाहिजे .
- भूगोल क्रीडा या विषयांची जाणीव शिक्षकाला असली पाहिजे .

शालेय अभ्यासक्रमात शाखीय ज्ञानाचे स्वरूप

- शालेय विषयांचे आकलन होणे हीच ज्ञान शाखांची जाणीव होण्याची पहिली पायरी

ज्ञानशाखा भाषांचे स्वरूप

- शालेय स्तरावर विविध भाषांचा समावेश
- विविध प्रांतातील अनेक अमराठी लोग आपल्या प्रांतात राहतात दैनंदिन व्यवहारासाठी मराठीचे ज्ञान असणे आवश्यक आहे .शब्दसंग्रह वाढविणे योग्य उच्चार करणे लेखनाचे नियम समजावून सांगणे .विविध साहित्याचा आस्वाद घेणे .विविध मूल्यांची जोपासना करणे इ .थोडक्यात यास्तरावर ज्ञानशाखांचे स्वरूप हे प्राथमिक रूजवणूक करण्याचे आहे की ज्यायोगे विद्यार्थी पुढील स्तरावर भाषेची जोपासना करण्यास प्रवृत्त होईल .

ज्ञानशाखा गणिताचे स्वरूप

- राष्ट्रविकासामध्ये गणिताचे स्थान
- जीवन कौशल्यविकसनामध्ये गणिताचे स्थान

- जीवनामध्ये येणाऱ्या समस्या सोडविण्यासाठी तो अधिक उपयुक्त कसा करता येईल याकडे लक्ष देण्यात आले .
- यासाठी कृतीद्वारे शिक्षणाची जोड देण्यात आली आहे .
- यामध्ये अंकगणित बीजगणित व्यावहारिक गणित भूमिती संख्याशास्त्र असा विविध ज्ञानशाखांची ओळख करून देण्यात आलेली आहे .

ज्ञानशाखा विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाचे स्वरूप

- राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा समोर ठेवून या विषयाची रचना
- वि .च्या मनावर कोणत्याही प्रकारचा ताण येऊ न देता याची रचना
- मूलभूत ज्ञानाची ओळख करून देत असताना वि .च्या मध्ये शोधक वृत्ती वाढीस कशी लागेल याकडे लक्ष दिलेले आहे .
- या अभ्यासक्रमाचे महत्वाचे स्वरूप म्हणजे **cross Disciplinary**संक्रमित स्वरूपाचा आहे .यामध्ये अन्न भौतिकशास्त्र रसायनशास्त्र जैवविविधता आरोग्य नैसर्गिक स्रोत पर्यावरण आणि त्याचे व्यवस्थापन असा विविध घटकांचा समावेश

इतिहास व राज्यशास्त्र ज्ञानशाखेचे स्वरूप

- प्राचीन मध्ययुगीन आणि आधुनिक या तिन्ही कालखंडाचा विचार
- कालखंडाची मांडणी क्रमबद्ध स्वरूपाची भारतीय राजकारण सामाजिक आणि सामाजिक मूल्ये यांचा विचार यामध्ये केलेला
- भारतामधील सामाजिक बदलांचा विचार यामध्ये केलेला
- इतिहास आणि राज्यशास्त्र या विषयांचे स्वरूप विस्तृत असाप्रकारचे
- शास्त्रशुद्ध अभ्यास करणे पूर्वी आपण काय मिळवले आणि आज आपणास कोणत्या ध्येयापर्यंत जावयाचे याचा विचार या ज्ञानशाखेमध्ये
- वैज्ञानिक दृष्टिकोण विकसित करणे हे या अभ्यासक्रमाचे वैशिष्ट्य
- मानवतावादी आणि सामाजिक दृष्टिकोण विकसित करणे हे या अभ्यासक्रमाचे ध्येय

क . सामाजिक शास्त्रे , नैसर्गिक शास्त्र , गणित आणि भाषाशास्त्र या विद्याशाखा क्षेत्रांच्या स्वरूपामध्ये झालेला बदल

- समाजशास्त्र जगात अनेक समाज त्यांच्या संघटना त्यात काही सर्वसामान्य वैशिष्ट्ये व सूत्रे असतात त्यांचा अभ्यास करून समाजशास्त्रीय तत्वे मांडली जातात या शास्त्रात व्यक्तीचे कार्य वर्तनप्रकार यांनाही महत्व असते .समाजशास्त्राचा शिक्षणशास्त्राशी जवळचा संबंध असतो .
- समाजशास्त्र सामाजिक संबंधाचा सामुहिक वर्तनाचा सामाजिक प्रक्रियेचा विविध मानवी आंतरक्रियांचा अभ्यास
- भारतातील बदलत्या परिस्थितीला उद्देशून सामाजिक पुनर्रचना करण्यात शिक्षणाचे स्थान समाजाची परिस्थिती अनेक कारणामुळे बदलते त्यामध्ये कुटुंबसंस्था जातिभेद नागरीकरण औद्योगिकरण व सामाजिक गतीमानता यांचे मुद्देसूद समालोचन करणे हा समाजशास्त्राचा मुख्य उद्देश
- समाजशास्त्र अध्ययनातून व्यक्तीच्या आणि समाजाच्या जीवनाची चांगली घडी बसविणे हे शिकता येईल . आधुनिकीकरणामुळे आपणास नवनवीन शास्त्रीय आणि तांत्रिक शाखांचे ज्ञान होणार आहे .
- उच्च शिक्षण संशोधन विशेषीकृत शिक्षण हयांचा स्तर उंचावलेला
- भारतातील पारंपारिक सामाजिक मूल्ये आधुनिक मूल्ये जसे अस्पृश्यता निवारण , लोकशाहीनिष्ठ जीवनपद्धती , समाजवाद , बुद्धिवादी दृष्टिकोण , धर्मनिरपेक्षता याचेही ज्ञान
- समाजातील अनिष्ट रूढी, परंपरा, अज्ञान, अंधार, स्त्री पुरुष समानता स्त्रियांचे हक्क आणि सवलीकरण स्त्रीशिक्षण यांचा विचार
- स्त्रीशिक्षण बालकांचे आरोग्य, कुपोषण, अपंगत्व, बालकामगाराचे जीवन व शिक्षण, संततीनियमन यासारख्या समस्या आहेत या समस्या सोडवण्यासाठी समाजाचे विचार आणि आचार बदलण्यासाठी समाजशास्त्र अभ्यास आवश्यक
- **विज्ञान नैसर्गिक शास्त्र**
- मानवाच्या गरजांचा विचार करून नैसर्गिकशास्त्रे विकसित .विज्ञानाच्या सुरुवातीच्या शाखामध्ये संशोधन होत गेले .
- नैसर्गिक शास्त्र ही विज्ञानाचीच एक शाखा आहे की ज्यामध्ये निसर्गातील अभूतपूर्व घटकांचे आकलन निरीक्षण वर्णन आणि भविष्य यांचे आकलन
- रसायनशास्त्र, जीवशास्त्र, भौतिकशास्त्र, भूगर्भशास्त्र व खगोलशास्त्र यांचा समावेश
- जीवशास्त्र सजीव घटकांचा अभ्यास
- डी .एन .ए ., जननशास्त्र, प्रचलित अवयवयुक्त परीपूर्ण जीवांचा समावेश
- जीवशास्त्रामध्ये संशोधन त्यामधून वनस्पतीशास्त्र, प्राणीशास्त्र, सूक्ष्मजीवशास्त्र, आरोग्यशास्त्र आणि जैवभौतिकशास्त्र असा शाखा विकसित

- सूक्ष्मजीवशास्त्राच्या सखोल अध्ययनातून आण्विक जीवशास्त्र , शारीरविज्ञानशास्त्र , पर्यावरण शास्त्र या शाखा विस्तारताना
- भौतिकशास्त्र आपले विश्व व त्यामध्ये कार्य करत असलेले बल यांचा अभ्यास
- चुंबकत्व, इलेक्ट्रिसिटी, थर्मोडायनामिक्स , ऑप्टिक्स यासारख्या नवनवीन शाखामध्ये झालेले संशोधन भौतिक सुविधामध्ये वापरतो
- Nuclear physics मधील संशोधनामुळे वैद्यकशास्त्रात अमुलाग्र बदल
- सैद्धांतिक भौतिकशास्त्र व उपयोजित भौतिकशास्त्र
- सैद्धांतिक मध्ये शोध लावले जातात उपयोजित मध्ये शोधावर आधारीत
- रसायनशास्त्र सर्व शाखांची केंद्रीय शाखा
- वायु , घन , द्रव यांचा अभ्यास याचा मानवावर काय परिणाम होतो
- आज Physical Chemistry , Inorganic Chemistry, Organic Chemistry ,Industrial Chemistry असा विविध शाखांचा समावेश
- खगोलशास्त्र चंद्र सूर्य तारे उपग्रह धूमकेतू आकाशगंगा यांचा अभ्यास

इन्सॅट मालिकेचे उपयोग रेडिओ दूरचित्रवाणी प्रसारासाठी हवामानाचा अंदाज ग्रामीण भागातील शिक्षण विकासासाठी शेतर्क यांच्या विकासासाठी मागासलेल्या लोकांचा विकास कार्यक्रम मोबाईल तंत्रज्ञान आदिवासी दुर्गम भागातील लोकांच्या राहणीमानात सुधारणा घडवून आणण्याचा प्रकल्प

भूशास्त्र पृथ्वीची रूपरेषा सांगणारे शास्त्र म्हणजे भूशास्त्र

Earth science or Geo science

भूरचनाशास्त्र भूभौतिकशास्त्र जलशास्त्र हवामानशास्त्र भौतिक भूगोल सागर सागरातील सजीव निर्जिवांचा अभ्यास करणारे ओशोनोग्राफी आणि मृदाशास्त्र इ.या शाखांच्या अध्ययनातून प्राचीन संस्कृती आणि लोकजीवन समजते .अलीकडच्या काळामध्ये भूशास्त्राचा उपयोग पेट्रोल डिजल यांचा शोध घेण्यासाठी केला जातो . मौल्यवान धातूंचा शोध

गणित

- अगदी प्राचीन काळापासून आदिमानवाला अंकाचे ज्ञान
- अंक मोजण्याचे तंत्र लहान लहान प्रयोगातून विकसित
- निसर्गाचे गूढ उकलण्यासाठी ऋषीमुनींनी कठोर परिश्रम आर्यभट्ट ब्रम्हगुप्त यांनी शून्याची निर्मिती

- बीजगणित अंकगणित भूमिती यांचा समावेश
- **भाषाशास्त्र**
- संप्रेषणासाठी किंवा विचारांची देवाणघेवाण करण्यासाठी प्रथम
- मातृभाषा ओळख लिखाण संभाषण
- भाषाशास्त्र ही अशी एक भाषा अभ्यासण्याची शास्त्रशुद्ध शाखा यामध्ये अर्थ संरचना उच्चारशास्त्र शब्द कसे वनतात त्याचे शास्त्र शब्दच्छल आणि भाषेची उपयुक्तता यांचे अध्ययन करणारे शास्त्र शालेय स्तरावर मातृभाषेची सुरुवात हा पाया असतो त्यासाठी प्राचीन भाषेवरोवरच आधुनिक भाषेचे अध्ययन समजावून घेणे भाषाशास्त्राच्या दृष्टिने आवश्यक

ड.जॉन ड्युई, प्लेटो स्वामी विवेकानंद आणि महात्मा गांधी यांच्या दृष्टिकोनातून विद्याशाखेची संकल्पना व भूमिका

- **जॉन ड्युई यांच्या दृष्टिकोनातून विद्याशाखेची संकल्पना व भूमिका**
- १८५९ १९५२ आधुनिक युगातील शिक्षणतज्ज्ञ
- प्राचीन आणि अर्वाचीन तत्वज्ञानाचा प्रभाव
- कार्यवादी तत्वज्ञ
- ज्ञान हे जीवनोपयोगी जीवनातील समस्या सोडविण्यासाठी उपयोगी
- कृतीतून शिक्षण
- प्रयोग आणि प्रत्यक्ष अनुभव यालाही महत्त्व
- ज्ञानशाखांचे स्वरूप लोकशाहीप्रधान असावे .
- जीवनसंपन्न करावयाचे असेल तर विज्ञानाची आणि त्यामध्ये ही प्रगत ज्ञानाची कास धरणे आवश्यक
- मुलांचे जीवन हेच शिक्षण होय . त्यामुळे शालेय अभ्यासक्रमातील ज्ञानशाखेचा विचार करताना सुनिश्चित अभ्यासक्रमाची गरज नाही .
- मुले चौकस असतात मुलांना आपल्या हातानी काहीतरी करावेसे वाटते या दृष्टीने भाषा या ज्ञानशाखेची रचना करत असताना त्यामध्ये वाचन लेखन आणि संभाषण यावर भर असला पाहिजे .
- गणित व्यवहारीक गणित आणि आधुनिक गणित
- विज्ञान निसर्गाचा अधिक परिचय

- कार्यानुभव भाषा गणित इतिहास भूगोल व्यवसाय शिक्षण आरोग्य शिक्षण यांचा समावेश असावा .
- पण या ज्ञानशाखा स्वतंत्र न मानता ज्ञानाची सलगता समवाय अखंडत्व तयार करावयास पाहिजे ही भूमिका
- प्लेटो यांच्या दृष्टिकोनातून विद्याशाखेची संकल्पना व भूमिका
- ख्रिस्तपूर्व ४२७ ते ३४७
- Republic - या ग्रंथात ज्ञानाच्या तीन पातळ्या सांगितलेल्या आहेत
- इंद्रियानुभव पातळी
- भावना पातळी
- अमूर्त पातळी
- अमूर्त पातळी ही ज्ञानाची शाश्वत व चिरंतन पातळी त्याद्वारे आदर्श नागरिक निर्माण करणे हे ज्ञानशाखेचे ध्येय असले पाहिजे .
- ज्ञानशाखेचे स्वरूप स्पष्ट होण्यासाठी त्यांनी पुढील प्रमाणे योजना केलेली आहे
- अवस्था १ : वय ० ते ७ या वयात मुलांना क्रीडाशिक्षण द्यावे त्याद्वारे मुलांचे शरीर आणि मन सुदृढ होईल
- अवस्था २ : वय २ ते १७ वाचन लेखन आणि गणित , शारीरिक शिक्षण, संगीत, नृत्य या कलाशाखांचा समावेश अध्ययनाचे माध्यम मातृभाषा
- अवस्था ३ : वय १७ ते २० या कालखंडामध्ये मुलांना सैनिक शिक्षण देण्याची योजना सांगितली आहे
- अवस्था ४ : वय २० ते ३० उच्च शिक्षणाची सुरुवात होते . ज्यांच्या अंगी पात्रता असेल त्यांनीच हे शिक्षण घ्यावे . अमूर्त पातळीवर विचार करणे म्हणजे बौद्धिक स्तर उंचावणे बौद्धिक शिस्त निर्माण करणेसाठी
- जे थोडे शिकतील ते समाजाला पुढे घेवून जातील . निरनिराळ्या सामाजिक कार्याची जबाबदारी उचलून कामाला लागतील .
- प्रत्येक व्यक्तीला योग्यतेनुसार ज्ञान आणि योग्यतेनुसार समाजसेवेचे कार्य हे सूत्र महत्त्वाचे मानले आहे .
- स्त्री पुरुष भेदाभेद करू नये .
- महात्मा गांधी यांच्या दृष्टिकोनातून विद्याशाखेची संकल्पना व भूमिका
- महात्मा गांधी : (१८६९ ते १९४८) भारतीय तत्वज्ञान व संस्कृती यांचे निष्ठावंत उपासक व भाष्यकार
- “ केवळ साक्षरता म्हणजे शिक्षण नव्हे ”

- शिक्षणामध्ये व्यक्तिमत्त्वाच्या सर्व घटकांचा समावेश असला पाहिजे .
- ३ H - Head, Heart and Hand – सर्व अंगांच्या विकासावर भर द्यावा असे त्यांनी सुचविले आहे .
- आध्यात्मिक विकास, सर्वांगीण विकास हे शिक्षणाचे परमोच्च ध्येय असावे .
- १९३७ मध्ये महात्मा गांधींनी आपले शैक्षणिक विचार शिक्षणतज्ज्ञासमोर मांडले त्यामध्ये
- ७ ते १४ वयोगटातील वि.ना सक्तीचे आणि मोफत शिक्षण असावे .
- शिक्षणाचे माध्यम हे मातृभाषा असावे .
- शिक्षण हे स्वाश्रयी (self supporting) असावे .
- सप्तवार्षिक शालेय अभ्यासक्रम
- मूलभूत उदयोग : सूतकाम , विणकाम , सुतारकाम, शेती , बागाईत, चामड्याचे काम, स्थानिक व भौगोलिक परिस्थितीला अनुसरून असा दुसरा एखादा शिक्षणक्षम व्यवसाय उदयोगात प्राविण्य यावे .
- **स्वभाषा** : लेखन, वाचन, संवाद, संभाषण वगैरे गोष्टीत प्राविण्य कोषग्रंथाचा वापर अभिजात वाङ्मयपरिचय जन्मभाषेचा कसून अभ्यास
- **गणित** : गृहजीवन व सामाजिक जीवन यांच्याशी निगडित होणारे अंकगणित व भूमितीचे प्रश्न तसेच व्यापारी हिशोब व जमाखर्च यांची माहिती
- **सामाजिक जीवन** : स्वपरिस्थितीचे ज्ञान स्वदेशाभिमान परंपराभिमान जागृती नागरिकत्व जोपासना सर्वधर्मसमभाव भारताच्या सांस्कृतिक व सामाजिक इतिहास भूगोल शासनसंस्था चालू घडामोडीवर अभ्यास राष्ट्रपुरुषांचे उत्सव राष्ट्रीय सप्ताह भारताच्या स्वातंत्र्य लढयाचा अभ्यास वाहतूकीची साधने शेती धंदे वगैरेंचा अभ्यास
- **भौतिकशास्त्र** : शास्त्राभ्यासाची गोडी उत्पन्न करून निरीक्षणशक्ती व प्रयोगशीलता यांची वाढ पशु पक्षी कीटक झाडे वनस्पती यांचा अभ्यास शरीर संरक्षण सार्वजनिक आरोग्य हयाकडे विशेष लक्ष रसायनशास्त्र महान संशोधकांची व शास्त्रज्ञांची चरित्रे
- रेखकला
- गायन
- **स्वामी विवेकानंद** : (१८६२ते १९०२) ज्ञानप्राप्ती म्हणजे स्वतःजवळच असलेल्या ज्ञानाची ओळख होणे जाणीव होणे त्याचा अनुभव येणे हेच आत्मज्ञान किंवा आत्मसाक्षात्कार असे ज्ञान प्राप्त होणे म्हणजेच पूर्णत्वाची प्राप्ती होणे .
- शिक्षण मातृभाषेतून असले पाहिजे .

- विज्ञान, व्यवसाय व उद्योग या ज्ञानशाखांचा त्यांनी पुरस्कार केला .
- क्रीडा शाखेकडे लक्ष दिले .यासाठी शक्तीची वा सामर्थ्याची उपासना करण्यावर भर दिला .
- विज्ञानाचे अध्ययन करावयाचे असेल तर जिद्द, आत्मसंयमन , सहनशीलता हे गुण विद्यार्थ्यांकडे असले पाहिजेत .
- लोकांचे दारिद्रय व अज्ञान दूर करावयाचे असेल तर त्यासाठी विज्ञानशाखेचे अध्ययन करणे आवश्यक आहे .
- भारतीय तत्वज्ञानाची ओळख करून घेण्यासाठी संस्कृत भाषाज्ञान होणे गरजेचे
- दारिद्रयनिर्मूलनासाठी व्यावसायिक शिक्षण देणे गरजेचे
- प्राचीन आध्यात्मिक दृष्टी व आधुनिक वैज्ञानिक दृष्टी यांचा समन्वय साधून राष्ट्रीय तत्वज्ञानाची पार्श्वभूमी स्वामी विवेकानंदानी निर्माण केली .

प्रश्नावली

प्रश्न 1. शाखीय ज्ञानाची संकल्पना आणि अर्थ स्पष्ट करा.

प्रश्न 2 विद्याशाखेच्या व्याख्या सांगून नवीन विद्याशाखा उदयास येण्याची कारणे स्पष्ट करा.

प्रश्न 3 शालेय अभ्यासक्रमात शाखीय ज्ञानाची भूमिका आणि स्वरूप स्पष्ट करा

प्रश्न 4 उच्च माध्यमिक स्तरावर शाखानिहाय विषय योजना स्पष्ट करा.

प्रश्न 5 सामाजिक शास्त्र नैसर्गिक शास्त्र गणित आणि भाषाशास्त्र या विद्याशाखा क्षेत्रांच्या स्वरूपामध्ये झालेला बदल विस्ताराने स्पष्ट करा.

प्रश्न 6 जॉन ड्युई आणि प्लेटो यांच्या दृष्टिकोनातून विद्याशाखेची संकल्पना व भूमिका स्पष्ट करा.

प्रश्न 7. स्वामी विवेकानंद आणि महात्मा गांधी यांच्या दृष्टीकोनातून विद्याशाखेची संकल्पना व भूमिका स्पष्ट करा.

संदर्भ

John Dewey; April 1981 The Philosophy of John Dewey: Volume 1. the Structure of Experience. Volume 2: The Lived Experience University of Chicago Press

John Dewey's ideas on Disciplinary Knowledge and curriculum

UNDERSTANDING DISCIPLINE AND SUBJECT **25 January 2018** John Dewey's ideas on Disciplinary Knowledge and curriculum

घटक क्रमांक 2 विद्याशाखा अध्यापनाची गरज अ.शाळा व महाविद्यालयांमध्ये विज्ञान गणित आणि तत्त्वज्ञान शिकवण्याची गरज

ब. विज्ञान व गणित - राष्ट्रीय विकासाचे वाहक

क.शालेय विषय आणि विद्याशाखा यांच्यातील समवाय

ड. शालेय विषय निर्मितीची प्रक्रिया इ.शिक्षकाची बदलती भूमिका

उद्दिष्टे

1.विद्यार्थ्यांना विद्याशाखा अध्यापनाची गरज समजावून देणे.

2.विज्ञान व गणित राष्ट्रीय विकासाचे वाहक कसे ठरू शकतात या बाबतीत चर्चा करणे.

3.शालेय विषय आणि विद्याशाखा यांच्यातील संवाद साधण्यास मदत करणे.

4.शालेय विषय निर्मितीची प्रक्रिया कशी आहे हे समजून घेण्यास मदत करणे.

5.शिक्षकाची बदलती भूमिका स्वतःमध्ये अंतर्भूत कशा पद्धतीने करता येऊ शकेल याबाबत चर्चा करणे

अ. विज्ञान अध्यापनाची गरज व्यक्तिगत विकास शारीरिक विकास मानसिक विकास बौद्धिक विकास गणित शिकवण्याची गरज जीवनाचे व्यवहार सुरळीत चालण्यासाठी तंत्रज्ञान विकसित होण्यासाठी मानसिक क्षमतांचा विकास मूल्यांची जोपासना पद्धतशीर पणा इत्यादी गुण वाढवण्यासाठी व्यवसाय शिक्षणाकडे जाण्यासाठी जैविक शास्त्रात अन्नातील घटकाचे प्रमाण इत्यादीसाठी कृषी क्षेत्रातील माहिती साठी भूगोलातील भूपृष्ठाची रचना हवामान पर्जन्य इत्यादींच्या अभ्यासासाठी खगोलशास्त्र ज्योतिष शास्त्र अर्थशास्त्र तर्कशास्त्र माणस व समाजशास्त्र यांच्यातील गणिती भागावर मदत करण्यासाठी भाषा संगीत कार्यानुभव व कला इत्यादी विषयांमध्ये गणिताचा वापर

तत्त्वज्ञान शिकवण्याची गरज सत्याची उपासना करणारा शोधण्यासाठी प्रयत्न करणारा विषय जगात घडून येणाऱ्या विविध घटना विश्वाची निर्मिती आणि विश्वाचे नियंत्रण यांचे अनाकलनीय स्वरूप म्हणजे तत्त्वज्ञान माणसा-माणसांतील संबंध सुधारण्यासाठी विद्यार्थ्यांच्या जिज्ञासा

प्रवृत्तीला चालना देण्यासाठी आपल्या जीवनाचे ध्येय निश्चित करून त्या प्रमाणे मार्गक्रमण करण्यासाठी समस्या निराकरणासाठी जगामध्ये शांतता प्रस्थापित करण्यासाठी पदवी स्तरावरील विद्यार्थ्यांनी विविध धर्मग्रंथांचा अभ्यास करण्यासाठी

ब. विज्ञान व गणित राष्ट्रीय विकासाचे वाहक

विज्ञान मानवाची भौतिक समृद्धी राष्ट्रीय गरजा भागवण्यासाठी राष्ट्रीय विकास साधण्यासाठी विविध क्षेत्रांच्या विकासातील विज्ञानातील संशोधन करण्यासाठी संगणक क्षेत्र अभियांत्रिकी संरक्षण क्षेत्र ऊर्जा क्षेत्र क्षेत्र दळणवळण दूरसंचार औद्योगिक वैद्यकीय आणि कृषी क्षेत्रासाठी उपयुक्त

कृषी क्षेत्र वाढत्या लोकसंख्येच्या अन्नधान्याच्या गरजा भागवण्यासाठी आधुनिक पद्धतीने शेती करण्यासाठी रासायनिक खते कीटकनाशके यांच्या साहाय्याने उत्पादन वाढ शेतीमालाचा उत्पादन साठवणूक विक्री व निर्यात देशात हरित आणि श्वेतक्रांती करण्यासाठी

वैद्यकीय क्षेत्र विविध रोगांवर उपचार शोधण्यास क्ष-किरणांच्या साहाय्याने एक्स-रे सारखे तंत्र विकसित करण्यासाठी याचा उपयोग करून सूक्ष्म शस्त्रक्रिया करण्यासाठी प्रगती औषधांची निर्मिती करण्यासाठी

ऊर्जा क्षेत्र औद्योगिक क्षेत्राची गरज भागवण्यासाठी औष्णिक ऊर्जा अणुऊर्जा स्वैर ऊर्जा पाण्यापासून ऊर्जा निर्मिती यामुळे खेडा पदांची प्रगती

दूरसंचार क्षेत्र ऑप्टिकल फायबर मुळे इंटरनेटची गती इंटरनेटमुळे कृषी औद्योगिक वैद्यकीय क्षेत्रात फायदा

गणित व राष्ट्रीय विकास विद्यार्थ्यांचा विचार प्रक्रिया चा विकास संगणकाच्या विविध भाषा प्रोग्राम करताना गणितातील लॉजिक साधार माहितीचे संघटन निर्मिती व प्रचार

जाते

क.विद्याशाखा व शालेय विषय यांच्यातील सहसंबंध शालेय विषय व विद्याशाखा आवश्यकतेनुसार वाढणारे असतात दोन्ही साध्य ज्ञानाच्या संक्रमणाचे काम करतात दोन्हीमुळे विद्यार्थ्यांच्या बौद्धिक क्षमतेचा विकास साधता येतो सहसंबंध गरज पूर्व ज्ञानाच्या धारणेसाठी ज्ञानाची उपयुक्तता वाढवण्यासाठी संपूर्ण विकास ज्ञानाचे एकात्मिकरण करण्यासाठी मानसिक

क्षमता विकसित करण्यासाठी कौशल्यांचा विकास पाठ घटक सोपी व स्पष्ट करते कमीत कमी वेळेत ज्ञान प्राप्त करते मानवी व सामाजिक विकसित करते

ड. शालेय विषय निर्मितीची प्रक्रिया

सामाजिक अभ्यासक्रम अभ्यासक्रम अभ्यासक्रम सामाजिक अभ्यासक्रम असतो समाज व संस्कृती संदर्भात शिक्षण कसे असावे याबाबतचे विचार मांडलेले असतात

सुलभ अभ्यासक्रम- तांत्रिक आणि अधिकृत अभ्यासक्रम असतो आणि

वर्ग अभ्यासक्रमाला अधिनियमित अभ्यासक्रम म्हणतात

शालेय विषयाची रचना करताना आशयाची निवड व व्यवस्था आणि त्या आशयाचे शाळा व वर्गाच्या उपयोगासाठी रूपांतरण विविध शालेय विषय विशिष्ट हेतूने तयार

रचना करताना प्रचलित समाज राजकीय व सांस्कृतिक परिस्थितीचे संदर्भ विद्यार्थ्यांच्या गरजा व समाजाच्या अपेक्षांचा विचार

विषयातील आशयाची मांडणी करताना बाल मानसशास्त्राचा आधार शैक्षणिक ते साध्य करण्यासाठी शाळेविषयाची निर्मिती आशयाच्या सिद्धांता बरोबरच शालेय विषय व्यवसाय धंदा उद्योग यांच्या गरजेनुसार तयार

इ. शिक्षकाची बदलती भूमिका

अभ्यासक्रम विकसन विद्यार्थ्यांच्या गरजा आवडी व समाजाच्या गरजा लक्षात घेणार सुविधादाता

विषय ज्ञान विद्याशाखेचे सखोल ज्ञान

अध्ययनात पोषक वातावरण निर्मिती करणारा

मार्गदर्शक

संशोधक

अध्यापन शास्त्रीय ज्ञान

प्रश्न

- ❖ विद्याशाखा अध्यापनाची गरज स्पष्ट करून महाविद्यालयामध्ये विज्ञान गणित आणि तत्त्वज्ञानाची गरज शिकवण्याची गरज सांगा
- ❖ विज्ञान व गणित विकासाचे वाहक कसे ठरू शकतात स्पष्ट करा
- ❖ शालेय विषय आणि विद्यार्थी यांच्यातील संवाद स्पष्ट करा
- ❖ शिक्षकांची बदलती भूमिका कशी महत्त्वाची आहे हे विशद करा

<https://www.learningclassesonline.com> UNDERSTANDING DISCIPLINES AND SUBJECTS

<https://www.hzu.edu.in> › bed › Understanding- Course III Sec 2 Understanding Disciplines and School Subjects

<http://www.senthilcollegeedu.com> › Disciplines and Subjects.pdf - Senthil ...

घटक क्रमांक 3 शालेय विषयांचे आंतरविद्याशाखीय स्वरूप

अ. शालेय विषयांच्या आंतरविद्याशाखीय स्वरूपाची संकल्पना व अर्थ

माहितीच्या या तंत्रज्ञानाच्या युगामध्ये ज्ञान व माहितीचा प्रचंड विस्फोट अस्तित्वात असलेले ज्ञान टिकवण्यासाठी व त्यात भर घालण्यासाठी गरज निर्माण सद्यस्थितीतील ज्ञानाच्या अपुरे पणामुळे किंवा कालबाह्य झाल्यामुळे नवनवीन माहितीची आवश्यकता पूर्वीच्या विद्याशाखांच्या माहितीमध्ये भर पडू लागली आणि त्यातून विद्याशाखांचे निर्मिती

व्याख्या दोन किंवा अधिक विद्याशाखा किंवा विषय एकत्रित करून त्यांच्यातील एकमेकांशी संबंधित किंवा पूरक माहिती द्या व कौशल्य यांचा वापर करून नवीन संशोधन केले जाते त्यातून जी ज्ञाननिर्मिती होते त्यास आंतरविद्याशाखीय ज्ञान असे म्हटले जाते

आंतरविद्याशाखीय अध्ययन म्हणजे ज्ञानदृष्टी आणि अभ्यासक्रम दृष्टीकोण मध्यवर्ती विषय घटक समस्या पाठ्य वंश किंवा अनुभव तपासण्यासाठी एकापेक्षा जास्त ज्ञानशाखांमध्ये प्रणाली आणि भाषा यांचा वापर काळजीपूर्वक केला जातो - हेदी जेकब

एकापेक्षा एकापेक्षा अधिक शैक्षणिक विद्याशाखा विषय क्षेत्रे तंत्रज्ञ तज्ञ व्यवसायिक एकत्र येतात आपापली माहिती ज्ञान कौशल्ये यांचा एकत्रित वापर करतात त्यातून ज्ञानाची नवनिर्मिती होते तेव्हा आंतरविद्याशाखीय ज्ञाननिर्मिती होते असे म्हटले जाते.

शालेय विषयांचे आंतरविद्याशाखीय स्वरूप प्रचलित अभ्यासक्रमातील शालेय विषय हे विविध विद्याशाखांची निगडित आहेत शालेय स्तरावरील वेगवेगळ्या विषयांचे ज्ञान ही त्या विषयांच्या संबंधित विद्याशाखेची ओळख असते

विषयाची गोडी सखोल अभ्यास संकल्पना हे शालेय स्तरावर होत असते आणि त्याच्या कलानुसार गोडी नुसार तो महाविद्यालयीन स्तरावर विद्याशाखा अभ्यासासाठी निवडत असतो व त्याचा सर्वांग पूर्ण अभ्यास करत असतो.

प्रत्येक विद्याशाखेची काही वैशिष्ट्ये असतात ते आत्मसात करण्याचा प्रयत्न केला जातो

ज्ञान मिळवण्याची प्रक्रिया ही शालेय स्तरावर विविध विषयातून होत असते त्यासाठी प्रत्येक विषयाची ओळख करून त्याचे आंतरविद्याशाखीय स्वरूप समजावून घेणे आवश्यक आहे.

आंतरविद्याशाखीय दृष्टिकोनातून अध्ययन अध्यापन करताना सर्वसंग व्यवस्थापकांना विविध तंत्रे वापरावी लागणार आहे दृष्टिकोनाची तंत्रे वापरून वर्ग वातावरण शैक्षणिक करता येईल आंतरविद्याशाखीय अध्यापनामध्ये संघ अध्यापन करावे लागते त्यासाठी संघ व्यवस्थापन व त्याचे नियोजन काटेकोर व्हावे लागते

1.संघ अध्यापन 2.प्रयोगशाळा 3.क्षेत्रभेट 4.पृथक्करण 5.सहयोगी अध्यापन 6.सहकार्यात्मक अध्यापन 7.फोटो 8.चित्रे 9.नकाशे इत्यादी साधने 10.पृच्छा प्रशिक्षण 11.प्रकल्प 12.समस्या निराकरण 13.मेंदू आधारित अध्ययन

ब. विद्याशाखीय दृष्टीकोण सामाजिक परिवर्तन नुसार विविध विद्याशाखा निर्माण झाल्या विविध शैक्षणिक आयोगाने अनेक अभ्यासविषय शिक्षणात समाविष्ट

या विविध विद्याशाखांचे उपयोग स्वतंत्रपणे करून अभ्यास केला जातो त्या दृष्टिकोनाला विद्याशाखीय दृष्टिकोण म्हणतात.

बहुविद्याशाखीय दृष्टीकोण

दुसऱ्या महायुद्धाच्या काळात प्रथम याचे पहिले प्रात्यक्षिक

पुढे लष्करी औद्योगिक संघ या नावाने ओळखले गेले

लष्करी विभाग औद्योगिक औद्योगिक विभाग यांनी एकत्र येऊन बहुशाखीय दृष्टिकोनाचा अवलंब केला

शैक्षणिक विद्याशाखा किंवा व्यावसायिक तज्ञ एखाद्या घटकाच्या किंवा समाजाच्या दृष्टीने एकत्र येतात किंवा गुंतून जातात त्यास **बहुविद्याशाखीय दृष्टीकोण** दृष्टिकोन असे म्हणतात.

बहु विद्याशाखेत दृष्टीकोण प्रामुख्याने विद्याशाखांवर केंद्रित असतो जे शिक्षक हा दृष्टिकोन वापरतात ते विषयाच्या भोवती वर्गाचे संघटन करताना

एखादा वर्गाचा अभ्यासक्रम तयार करताना विषय वस्तूचा संबंध प्रत्येक विषयाची लावला जातो अशा वेळी बहु विद्या शास्त्रीय दृष्टिकोनाचा वापर केला जातो.

विविध विद्याशाखा तेव्हा एकाच समस्येवर आपापल्या विद्याशाखांच्या मर्यादा सांभाळून त्यावर मात करतात अभ्यास संशोधन करतात तेव्हा त्या दृष्टिकोनातून **बहुविद्याशाखीय दृष्टीकोण** असे म्हणतात

मानवी समाजाच्या प्रत्येक अंगांचा विचार स्वतंत्र विद्याशाखा करते स्वतंत्रपणे अभ्यास करताना अनेक विद्याशाखा बरोबर येऊन काम करतात.

फायदे - विविध विद्याशाखा स्वतंत्रपणे अभ्यास करतात वेगवेगळ्या विद्याशाखेतील लोक एकत्रितपणे काम करतात अभ्यासाची स्वतःची अशी प्रणाली असते.

- ❖ व्यक्तीच्या भविष्याला आकार देण्यासाठी उपयुक्त
- ❖ एखाद्या व्यक्तीला प्रोत्साहित करण्यासाठी उपयोगी सामाजिक आव्हाने पेलण्यासाठी व्यक्ती ला उपयोगी
- ❖ समाजात घडणाऱ्या एखाद्या घटनेचा उदाहरणार्थ सामाजिक राजकीय व भौगोलिक परिणाम इतर घटकांवर कसा होतो हे अभ्यासण्यासाठी बहु विद्या शाखीय दृष्टीकोनाचा उपयोग होतो.

अंतर्बोध विद्याशाखीय दृष्टिकोन

1970 मध्ये जीन पियाजे यांनी संज्ञांची ओळख एकाच वेळी एकाच समस्येवर विविध विद्याशाखा संयुक्तपणे आपले कौशल्य पणाला लावून स्वतःच्या विद्याशाखांच्या सीमा पार करून नवा बोध शोधतात.

व्याख्या - अंतर्बोध म्हणजे सर्व अंतर विद्याशाखांच्या संयुक्तिक प्रयत्नांचा विचार होय अस्तित्वातील अनेक विद्याशाखांमधून पसरलेला आंतरविद्याशाखीय संघ हा संबंधित विद्याशाखांचे सुसंगतपणे राहून साफल्य पूर्ण नवीन ज्ञानाचा शोध घेत असतो.

मानवी आरोग्य विषयक आंतरविद्याशाखीय दृष्टिकोन म्हणजे असा दृष्टिकोन की जो मानवी परिस्थितीमध्ये नैसर्गिक सामाजिक आणि आरोग्य विज्ञान यांचे एकत्रीकरण करतो आणि प्रत्येकाच्या पारंपरिक सीमा उत्कृष्ट उत्कृष्टपणे पार पाडतो

अंतर्बोध विद्याशाखीयता ही कला आणि मानवता या मध्ये आढळते. उदाहरण उदा. कला विज्ञान तंत्रज्ञान आणि देहभान विसरून गेलेले संशोधन यांच्या एककेंद्राभिमुखता येत अंतर्भूत विद्याशाखेचे विचारांचा विकास होऊन त्यातून ग्रहताऱ्यांच्या आकलन झाले

केक हे अंतर्बोध विद्या शाखीय दृष्टिकोनाचे उदाहरण आहे लोणी काहीही वेगळे करू शकत नाही हा वेगळाच गुणधर्म असलेला नवनिर्मित पदार्थ

क. आंतरविद्याशाखीय ज्ञान व बहुविद्याशाखीय ज्ञान यांच्यातील तुलना

आंतरविद्याशाखीय ज्ञान	बहुविद्याशाखीय ज्ञान
आंतर विद्याशाखा प्रत्येक विद्याशाखा आपल्या शाखेच्या मर्यादा स्पष्ट करून अभ्यास करतात	अनेक विद्याशाखा बरोबर काम दोन किंवा अधिक विद्याशाखांचा समावेश
अनेक शाखा अंतर्गत काम दोन किंवा अधिक विद्याशाखांच्या अंतर्गत कृतीचा समावेश	प्रकल्पाच्या विविध पैलूंवर विद्याशाखांचे लोक स्वतंत्रपणे काम करतात
प्रकल्पाच्या विविध पैलूंवर विद्याशाखांचे लोक संयुक्तपणे काम करतात	वैयक्तिक ध्येय सहभागी यांची वेगळी परंतु आंतर संबंधी भूमिका

विभागलेले ध्येय	मिश्रित एकात्मिक एकात्मिक व सहयोगी तंत्राचा वापर बाह्य सुसंगतपणा
सहभागींची सामाजिक भूमिका	
अन्योन्यक्रिया एकात्मिक व सहयोगी तंत्राचा वापर अंतर्गत सुसंगतपणा	

ड. विद्यार्थी केंद्रित शालेय अभ्यासक्रमाची गरज

जॉन ड्युई पियाजे रोजी या सर्व शिक्षण धोरणांचे संयुक्तीक कार्य विद्यार्थी केंद्रित अध्ययन घडावे यासाठी अध्ययनार्थी केंद्रीय शिक्षण म्हणजे अध्यापनाची अशी पद्धत की जी शिक्षकाकडून विद्यार्थ्यांकडे जाते विद्यार्थी केंद्रित ध्यानाद्वारे कौशल्य व सराव यांचा वापर करून स्वतंत्रपणे समस्या निराकरण करता येते व आजन्म अध्ययन करता येते

विद्यार्थी केंद्रित अध्ययनाचे सराव ज्ञानरचनावाद अध्ययन वर आधारित प्रत्येक विद्यार्थ्यांची आवड क्षमता व अध्ययन शैली यावर भर देणारी ही पद्धत केंद्रीय शिक्षण संकल्पनेमध्ये शिक्षक हा सर्व वर्गासाठी नसून प्रत्येकाच्या अध्ययनाचा सुलभक म्हणून काम करतो

अध्ययन केंद्रित अभ्यासक्रम विद्यार्थी त्यांच्या स्वयंअध्ययन वर नियंत्रण करतात विद्यार्थी अध्ययन उद्दिष्टे आणि ध्येय शिक्षकांवर तयार करतात

गरज विद्यार्थ्यांना स्वतंत्रपणे जबाबदारीने व विश्वासाने काम करता येणे विद्यार्थी व प्रौढ यांना त्यांचे प्रयोग करणे कल्पना मांडली व साहित्य निर्मिती यासाठी एकत्रितपणे शोधाची संधी कार्याला प्रोत्साहन सहकार्यात्मक अध्ययन ची संधी सर्व प्रकारचे ज्ञान आणि संबंधित कौशल्य विद्यार्थ्यांना प्राप्त होण्यास मदत

घटक 4 आदरातिथ्य आणि उद्यान विद्या यांचे आकलन

उद्दिष्टे

- ❖ आदरातिथ्याची संकल्पना आणि अर्थ समजावून देण्यास मदत करणे
- ❖ आदरातिथ्यातील बहुसंस्कृतिवाद व कायदेशीर द
- ❖ दृष्टिकोनाची संकल्पना समजून घेण्यास मदत करणे
- ❖ बहुसांस्कृतिक आणि आंतरराष्ट्रीय आधारित आदरातिथ्याचा समस्या कशा सोडवता येऊ शकतील याबाबत चर्चा करणे
- ❖ उद्यान विद्येची संकल्पना व्याप्ती आणि महत्त्व स्पष्ट करणे
- ❖ दारिद्र्य कमी करण्यासाठी उद्यान विद्येचे महत्त्व सांगणे
- ❖ उद्यानविद्या शास्त्राच्या विकासामध्ये सहभागी राष्ट्रीय पातळीवरील संस्था समजून घेण्यास मदत करणे

घटक 4 आदरातिथ्य आणि उद्यान विद्या यांचे आकलन

- ❖ आदरातिथ्याची संकल्पना व अर्थ आदरातिथ्य व्यवस्थापन ही विद्याशाखा पर्यटन क्षेत्राशी अधिक जवळीक साधणारी शाखा
- ❖ आदरातिथ्य या संकल्पनेमध्ये यजमान व अतिथी यांच्यातील संबंधांचा विचार जगामध्ये पर्यटन हा एक उत्तम व्यवसाय
- ❖ भारतामध्ये सुद्धा प्रेक्षणीय स्थळ आणि ऐतिहासिक वास्तू आहेत यांचा वापर पर्यटकांना आकर्षित करण्यासाठी केलेला आहे

- ❖ आदरातिथ्य व्यवस्थापन ही विद्याशाखा शिक्षकांनासुद्धा महत्त्वाची कारण शाळेत प्रवेश घेणारा विद्यार्थी सुरुवातीस अतिथि शिक्षक यजमान विद्यार्थी शाळेत रमला तरच तो उत्तम प्रकारचे ज्ञान ग्रहण करू शकेल.

ब. आदरातिथ्य आतील बहुसंस्कृतिवाद व कायदेशीर दृष्टीकोण

मानवाच्या आणि समाजाच्या सर्व अंगांचा विकास कला, साहित्य` विविध रूढी परंपरा चालीरीती श्रद्धा मूल्य विचार हे सर्व संस्कृतीचे घटक व्यक्तीचे दैनंदिन व्यवहार आचार-विचार राहणीमान पोशाख याबरोबरच त्याचे अध्यात्मिक धार्मिक विचार तसेच त्याचे तत्वज्ञान यांचाही समावेश संस्कृतीत होतो

बहुसांस्कृतिक वाद

व्याख्या - विविध संस्कृती एकाच ठिकाणी अस्तित्वात असणे जिथे वांशिक, धार्मिक आणि सांस्कृतिक गट समाविष्ट असतात आणि ज्या संस्कृतीत चालीरीतींना अनुरूप असे वर्तन सांस्कृतिक अंगीकरण, मूल्य, विचारांची नमुने, आणि संपर्क साधण्याची धडपड प्रकट होते त्यास बहुसांस्कृतिक वाद असे म्हणतात. संस्कृतीचे वर्गीकरण त्या देशातील, संघटनेतील, कुटुंबातील श्रद्धा, वैशिष्ट्ये ,पारंपारिक पद्धती, चालीरिती आणि मुल्ये यांचे मिश्रण

वंशपरंपरा, राष्ट्रीयत्व धर्म आणि भाषा यावर अवलंबून केवळ विशिष्ट समाज आणि सांस्कृतिक भिन्नता म्हणजे सांस्कृतिक विविधता नव्हे तर मानवी समाजरचना त्यातील विविध पद्धती विविध भागातील विशिष्ट परिस्थितीला अंगीकारण्याची कला अशा सर्व गोष्टींनी युक्त एक नक्षीदार भांडे सांस्कृतिक भिन्नता होय.

फायदे

1. जेव्हा एखाद्या संस्कृती पर्यंत आपण पोहोचतो तेव्हा आपण समान विचारापर्यंत पोहोचतो
2. ग्राहकांच्या संस्कृती पार्श्वभूमी दृष्टिकोन समजून घेण्यासाठी उपयुक्त परस्परांमध्ये सलोख्याचे वातावरण
2. जागतिक आदरातिथ्य उद्योग बाजार भविष्यात फायदेशीर ठरण्यासाठी उपयोगी व्यवस्थापनातील अडथळे दूर करून ग्राहकांच्या समान संधी आवडीनिवडी यांचा विचार केला जातो

कायदेशीर दृष्टीकोण

अर्थ अन्न सेवा पर्यटन आणि निवास या उद्योगांशी संबंधित कायद्यांचा मुख्य भाग म्हणजे आदरातिथ्य कायदे

हॉटेल उपहारगृह व्यवस्थापकांनी संरक्षण देणं, दुर्लक्ष न करणं, अचूक माहिती पुरवणे, स्वच्छ व ताजे अन्नपुरवठा, फसवणूक पासून बचाव,वाहतुकीची साधने पुरवणे इत्यादी कामाचे व्यवस्थापन त्यांना करावे लागते यावरून असे लक्षात येते की आदरातिथ्य उद्योगाशी निगडित अनेक क्षेत्र येतात व त्या अनुषंगाने विविध प्रकारच्या कायद्याची जाणीव असणे गरजेचे

कायदे

- ❖ अन्न व पेये कायदे नागरी कृतीव्यवस्थापन हक्क
- ❖ अतिथी गुन्हेगारी हक्क मद्यपान नागरी कायदा काम व पगार समस्या मद्य व मद्य प्रमाणपत्र कायदा इमारत व बांधकाम परवाना
- ❖ वय लिंग आणि धर्म भेद कायदा वाहतुकीचा कायदा गटविमा कायदा

क. बहुसांस्कृतिक आणि आंतरराष्ट्रीय आदरातिथ्याचा समस्या

भारताने पर्यटनास चालना देण्याचा प्रयत्न चालू केला आहे समस्या रोजगार खर्च बहुसांस्कृतिकता कुशल रोजगारांची कमतरता वाढती स्पर्धा बाजाराचे विभाजन अतिथींचा वाढता कृत्रिमपणा पण व्यवस्थापन बांधकामाची किंमत

ड. उद्यानविद्या संकल्पना व्याप्ती आणि महत्व

उद्यान शास्त्र ही कृषी शास्त्राची शाखा ज्यामध्ये कला विज्ञान आणि तंत्रज्ञान व्यापार याबरोबरच भाजीपाला उत्पादन इत्यादीचा समावेश उद्यानामध्ये फळे-फुले औषधी वनस्पती यांचा समावेश उद्यानविद्या हे शास्त्र भोवतालच्या वातावरणाचा हवामानाचा विचार करून आकर्षक स्वरूपात वेगवेगळ्या वनस्पतींची लागवड यामध्ये कलात्मक मांडणीला महत्व स्वच्छ हवा व पर्यावरणाचे रक्षण त्यामुळे मन प्रसन्न

उद्यान शास्त्राची व्याप्ती इमारत बांधकामासाठी लागणारे लाकूड आणि वृक्ष संवर्धन फुलझाडांची निपज व निगा राखण्याचे शास्त्र भाजीपाल्याचे उत्पादन आणि विक्री फळांचे उत्पादन व विक्री परसबाग घराभोवती इमारत शासकीय कार्यालय शाळा इत्यादी भवती विकसित

महत्व सकस आहार उपलब्ध रासायनिक खतांची मात्रा कमी आरोग्यास हानीकारक अपायकारक असलेला भाजीपाला

इ. उद्यान विद्येच्या शाखा आणि त्याचे वर्गीकरण

Oleria culture- भाजीपाला उत्पादन साठवण प्रक्रिया आणि विक्री यांचा समावेश मूळ वर्गीय वनस्पती खोड वर्गीय पान वर्गीय वनस्पती फुले फळे कडधान्ये यांची साठवण आणि विक्री करण्याचा अभ्यास

Floriculture फुल उद्यान शास्त्र वेगवेगळ्या फुलांचे उत्पादन आणि विक्री यांचा शास्त्रशुद्ध अभ्यास केलेला असतो फुल उद्यानासाठी जमिनीचे क्षेत्रफळ हे मर्यादित ठेवून काही वेळा ग्रीन हाउस च्या माध्यमातून फुलांचे उत्पादन घेतले जाते रोपवाटिका कमी वेळेत भाजीपाल्याची फुलझाडांची फळझाडांची लागवड करावयाची असेल अशावेळी रोपवाटिकेतून रोपे उपलब्ध करून ती उद्यानामध्ये लावली जातात यासाठी रोपवाटिकेमध्ये रोपे तयार करणे संकरित रोपांची पैदास करणे कलम करणे इत्यादी प्रक्रिया केल्या जातात रोपवाटिकांमधून आंबा पेरू चिकू लिंबू मोसंबी संत्रा इत्यादीची दर्जेदार रोपे उपलब्ध होतात.

Landscape horticulture भूपृष्ठावरील उद्यान बंगला समोरील किंवा घरासमोरील मोकळ्या जागेत तसेच हॉस्पिटल शासकीय कार्यालयाचा परिसर आकर्षक करण्यासाठी

Interiorscaping इमारतीच्या आत मधील सजावट करण्यासाठी काही वेळा लहान-लहान कुंड्यांमध्ये फुलझाडांची तसेच फुलझाडे नसलेल्या पण कमी सूर्यप्रकाशात येणाऱ्या वनस्पतींची मांडणी केली असते त्यामुळे तेथील वातावरण आल्हाददायक होण्यास मदत होते

Pomology या शाखेद्वारे आपणास वेगवेगळ्या फळांच्या आणि कठीण भाग असलेल्या फळांचा अभ्यास उदाहरणार्थ कवट बदाम नारळ अक्रोड इत्यादी

Green house management Horticulture Therapy

हरितगृहामध्ये फुलझाडांची पैदास करून मोठ्या प्रमाणात उत्पन्न मिळवले जाते यामध्ये पाणी माती खाते हवामान यांचे व्यवस्थापन करणे आवश्यक Horticulture Therapy आजारी व्यक्तीला उद्याना द्वारे त्याच्या शरीरात होणाऱ्या यातना कमी करण्यासाठी हे शास्त्र वापरले जाते.

फ. दारिद्र्य कमी करण्यात उद्यान विद्येचे महत्त्व उद्यान शास्त्रही कृषी शास्त्राची एक उपशाखा कृषी शास्त्राचे पूरक उद्योग पशुपालन दुग्ध व्यवसाय मत्स्य व्यवसाय तसेच यामध्ये समावेश शेतीचे उत्पादन कमी क्षेत्रफळावर घेतले तर त्याचा फायदा व्यक्तीला रोपवाटीका तयार करणे हरितगृहाची निर्मिती दर्जेदार बियांची उपयोग करून आर्थिक उत्पादन वाढणारी पिके घेणे या ठिकाणी पावसाचे प्रमाण मोठ्या प्रमाणात आहे त्या ठिकाणी बांबूवर या वनस्पतींची लागवड करणे सागवान वृक्ष लागवड करणे यामधून उत्पन्नाचे स्रोत निर्माण होऊ शकतात

उद्यान शास्त्राद्वारे खालील बाबींचा विचार दारिद्र्य निर्मूलनासाठी करता येतो उत्पन्नाचे माध्यम

- ❖ रोजगार निर्मिती
- ❖ औद्योगिक महत्त्व
- ❖ धार्मिक महत्त्व
- ❖ सौंदर्याचे प्रतीक
- ❖ शाकाहारी लोकसंख्या

ख. उद्यानविद्या शास्त्राच्या विकासामध्ये सहभागी राष्ट्रीय पातळीवरील संस्था

नॅशनल हॉर्टिकल्चर बोर्ड 1984 मध्ये स्थापना काही राज्यांमध्ये ग्रीन बेल्ट तयार केला पडीक जमिनीवर फळबागांची लागवड करण्यासाठी शेतकऱ्यांना उद्युक्त केले केले संशोधन आणि विकास या दोन फळांच्या वर प्रक्रिया आणि उत्पादित झालेल्या दर्जेदार माल इतर देशांमध्ये पाठवण्यासाठी ही संस्था मदत करते.

अखिल भारतीय द्राक्ष संशोधन संस्था पुणे द्राक्षांची काळजी घेण्यासाठी व दर्जेदार उत्पन्न मिळवण्यासाठी मार्गदर्शन राष्ट्रीय डाळिंब संशोधन संस्था सोलापूर डाळिंबाच्या दर्जेदार उत्पादनाबरोबर शेतकऱ्यांना डाळिंबावरील प्रक्रिया करण्यासाठी च्या उद्योगासंबंधी माहिती दिली जाते **फळ भाजी व फळे यासाठी नामांकित संस्था**

- ❖ Central potato research institute
- ❖ Indian institute of vegetables
- ❖ Central plantation crops research institute
- ❖ Central coffee research institute
- ❖ National research centre for medicine and aromatic plants
- ❖ coconut development board

प्रश्न

- ❖ आदरातिथ्याची संकल्पना व अर्थ स्पष्ट करा.
- ❖ आदरातिथ्य आतील बहुसंस्कृतिवाद व कायदेशीर दृष्टिकोन सांगा
- ❖ बहुसांस्कृतिक आणि आंतरराष्ट्रीय आदरातिथ्याचा समस्या स्पष्ट करा
- ❖ उद्यान विद्या संकल्पना स्पष्ट करा
- ❖ दारिद्र्य कमी करण्यात उद्यान विद्येचे महत्व सांगा
- ❖ उद्यानविद्या शास्त्रातील सहभागी राष्ट्रीय पातळीवरील संस्था स्पष्ट करा

References

Why Hospitality is Important? - AHA World Campus

<https://www.ahaworldcampus.com › why-hospitality-is-im..>

<https://www.revfine.com › Hotel & Hospitality Tips>

Why Hospitality is Important? - AHA World Campus

Hospitality Management: The Essentials About Hospitality

<https://www.quora.com › What is the importance of hospitality management? - Quora>

Importance of horticulture | Feed the Future Innovation Lab for ...

<https://horticulture.ucdavis.edu › horticulture-overview>

घटक क्रमांक 3 शालेय विषयांचे आंतरविद्याशाखीय स्वरूप

अ. शालेय विषयांच्या आंतरविद्याशाखीय स्वरूपाची संकल्पना व अर्थ

माहितीच्या या तंत्रज्ञानाच्या युगामध्ये ज्ञान व माहितीचा प्रचंड विस्फोट अस्तित्वात असलेले ज्ञान टिकवण्यासाठी व त्यात भर घालण्यासाठी गरज निर्माण सदयस्थितीतील ज्ञानाच्या अपुरे पणामुळे किंवा कालबाह्य झाल्यामुळे नवनवीन माहितीची आवश्यकता पूर्वीच्या विद्याशाखांच्या माहितीमध्ये भर पडू लागली आणि त्यातून विद्याशाखांचे निर्मिती

व्याख्या दोन किंवा अधिक विद्याशाखा किंवा विषय एकत्रित करून त्यांच्यातील एकमेकांशी संबंधित किंवा पूरक माहिती द्या व कौशल्य यांचा वापर करून नवीन संशोधन केले जाते त्यातून जी ज्ञाननिर्मिती होते त्यास आंतरविद्याशाखीय ज्ञान असे म्हटले जाते

आंतरविद्याशाखीय अध्ययन म्हणजे ज्ञानदृष्टी आणि अभ्यासक्रम दृष्टीकोण मध्यवर्ती विषय घटक समस्या पाठ्य वंश किंवा अनुभव तपासण्यासाठी एकापेक्षा जास्त ज्ञानशाखांमध्ये प्रणाली आणि भाषा यांचा वापर काळजीपूर्वक केला जातो - हेदी जेकब

एकापेक्षा एकापेक्षा अधिक शैक्षणिक विद्याशाखा विषय क्षेत्रे तंत्रज्ञ तज्ञ व्यवसायिक एकत्र येतात आपापली माहिती ज्ञान कौशल्ये यांचा एकत्रित वापर करतात त्यातून ज्ञानाची नवनिर्मिती होते तेव्हा आंतरविद्याशाखीय ज्ञाननिर्मिती होते असे म्हटले जाते.

शालेय विषयांचे आंतरविद्याशाखीय स्वरूप प्रचलित अभ्यासक्रमातील शालेय विषय हे विविध विद्याशाखांची निगडित आहेत शालेय स्तरावरील वेगवेगळ्या विषयांचे ज्ञान ही त्या विषयांच्या संबंधित विद्याशाखेची ओळख असते

विषयाची गोडी सखोल अभ्यास संकल्पना हे शालेय स्तरावर होत असते आणि त्याच्या कलानुसार गोडी नुसार तो महाविद्यालयीन स्तरावर विद्याशाखा अभ्यासासाठी निवडत असतो व त्याचा सर्वांग पूर्ण अभ्यास करत असतो.

प्रत्येक विद्याशाखेची काही वैशिष्ट्ये असतात ते आत्मसात करण्याचा प्रयत्न केला जातो

ज्ञान मिळवण्याची प्रक्रिया ही शालेय स्तरावर विविध विषयातून होत असते त्यासाठी प्रत्येक विषयाची ओळख करून त्याचे आंतरविद्याशाखीय स्वरूप समजावून घेणे आवश्यक आहे.

आंतरविद्याशाखीय दृष्टिकोनातून अध्ययन अध्यापन करताना सर्वसंग व्यवस्थापकांना विविध तंत्रे वापरावी लागणार आहे दृष्टिकोनाची तंत्रे वापरून वर्ग वातावरण शैक्षणिक करता येईल आंतरविद्याशाखीय अध्यापनामध्ये संघ अध्यापन करावे लागते त्यासाठी संघ व्यवस्थापन व त्याचे नियोजन काटेकोर व्हावे लागते

1.संघ अध्यापन 2.प्रयोगशाळा 3.क्षेत्रभेट 4.पृथक्करण 5.सहयोगी अध्यापन 6.सहकार्यात्मक अध्यापन 7.फोटो 8.चित्रे 9.नकाशे इत्यादी साधने 10.पृच्छा प्रशिक्षण 11.प्रकल्प 12.समस्या निराकरण 13.मेंदू आधारित अध्ययन

ब. विद्याशाखीय दृष्टीकोण सामाजिक परिवर्तन नुसार विविध विद्याशाखा निर्माण झाल्या विविध शैक्षणिक आयोगाने अनेक अभ्यासविषय शिक्षणात समाविष्ट

या विविध विद्याशाखांचे उपयोग स्वतंत्रपणे करून अभ्यास केला जातो त्या दृष्टिकोनाला विद्याशाखीय दृष्टिकोण म्हणतात.

बहुविद्याशाखीय दृष्टीकोण

दुसऱ्या महायुद्धाच्या काळात प्रथम याचे पहिले प्रात्यक्षिक

पुढे लष्करी औद्योगिक संघ या नावाने ओळखले गेले

लष्करी विभाग औद्योगिक औद्योगिक विभाग यांनी एकत्र येऊन बहुशाखीय दृष्टिकोनाचा अवलंब केला

शैक्षणिक विद्याशाखा किंवा व्यावसायिक तज्ञ एखाद्या घटकाच्या किंवा समाजाच्या दृष्टीने एकत्र येतात किंवा गुंतून जातात त्यास बहुविद्याशाखीय दृष्टीकोण दृष्टिकोन असे म्हणतात.

बहु विद्याशाखेत दृष्टीकोण प्रामुख्याने विद्याशाखांवर केंद्रित असतो जे शिक्षक हा दृष्टिकोन वापरतात ते विषयाच्या भोवती वर्गाचे संघटन करताना

एखादा वर्गाचा अभ्यासक्रम तयार करताना विषय वस्तूचा संबंध प्रत्येक विषयाची लावला जातो अशा वेळी बहु विद्या शास्त्रीय दृष्टिकोनाचा वापर केला जातो.

विविध विद्याशाखा तेव्हा एकाच समस्येवर आपापल्या विद्याशाखांच्या मर्यादा सांभाळून त्यावर मात करतात अभ्यास संशोधन करतात तेव्हा त्या दृष्टिकोनातून बहुविद्याशाखीय दृष्टीकोण असे म्हणतात

मानवी समाजाच्या प्रत्येक अंगांचा विचार स्वतंत्र विद्याशाखा करते स्वतंत्रपणे अभ्यास करताना अनेक विद्याशाखा बरोबर येऊन काम करतात.

फायदे - विविध विद्याशाखा स्वतंत्रपणे अभ्यास करतात वेगवेगळ्या विद्याशाखेतील लोक एकत्रितपणे काम करतात अभ्यासाची स्वतःची अशी प्रणाली असते.

☒ व्यक्तीच्या भविष्याला आकार देण्यासाठी उपयुक्त

☒ एखाद्या व्यक्तीला प्रोत्साहित करण्यासाठी उपयोगी सामाजिक आव्हाने पेलण्यासाठी व्यक्ती ला उपयोगी

☒ समाजात घडणाऱ्या एखाद्या घटनेचा उदाहरणार्थ सामाजिक राजकीय व भौगोलिक परिणाम इतर घटकांवर कसा होतो हे अभ्यासण्यासाठी बहु विद्या शाखीय दृष्टीकोनाचा उपयोग होतो.

अंतर्बोध विद्याशाखीय दृष्टिकोन

1970 मध्ये जीन पियाजे यांनी संज्ञांची ओळख एकाच वेळी एकाच समस्येवर विविध विद्याशाखा संयुक्तपणे आपले कौशल्य पणाला लावून स्वतःच्या विद्याशाखांच्या सीमा पार करून नवा बोध शोधतात.

व्याख्या - अंतर्बोध म्हणजे सर्व अंतर विद्याशाखांच्या संयुक्तिक प्रयत्नांचा विचार होय अस्तित्वातील अनेक विद्याशाखांमधून पसरलेला आंतरविद्याशाखीय संघ हा संबंधित विद्याशाखांचे सुसंगतपणे राहून साफल्य पूर्ण नवीन ज्ञानाचा शोध घेत असतो.

मानवी आरोग्य विषयक आंतरविद्याशाखीय दृष्टिकोन म्हणजे असा दृष्टिकोन की जो मानवी परिस्थितीमध्ये नैसर्गिक सामाजिक आणि आरोग्य विज्ञान यांचे एकत्रीकरण करतो आणि प्रत्येकाच्या पारंपरिक सीमा उत्कृष्ट उत्कृष्टपणे पार पाडतो

अंतर्बोध विद्याशाखीयता ही कला आणि मानवता या मध्ये आढळते. उदाहरण उदा. कला विज्ञान तंत्रज्ञान आणि देहभान विसरून गेलेले संशोधन यांच्या एककेन्द्राभिमुखता येत अंतर्भूत विद्याशाखेचे विचारांचा विकास होऊन त्यातून ग्रहताऱ्यांच्या आकलन झाले

केक हे अंतर्बोध विद्या शाखीय दृष्टिकोनाचे उदाहरण आहे लोणी काहीही वेगळे करू शकत नाही हा वेगळाच गुणधर्म असलेला नवनिर्मित पदार्थ

क. आंतरविद्याशाखीय ज्ञान व बहुविद्याशाखीय ज्ञान यांच्यातील तुलना

आंतरविद्याशाखीय ज्ञान बहुविद्याशाखीय ज्ञान

आंतर विद्याशाखा प्रत्येक विद्याशाखा आपल्या शाखेच्या मर्यादा स्पष्ट करून अभ्यास करतात

अनेक विद्याशाखा बरोबर काम दोन किंवा अधिक विद्याशाखांचा समावेश

अनेक शाखा अंतर्गत काम दोन किंवा अधिक विद्याशाखांच्या अंतर्गत कृतीचा समावेश

प्रकल्पाच्या विविध पैलूवर विद्याशाखांचे लोक स्वतंत्रपणे काम करतात

प्रकल्पाच्या विविध पैलूवर विद्याशाखांचे लोक संयुक्तपणे काम करतात

वैयक्तिक ध्येय सहभागी यांची वेगळी परंतु आंतर संबंधी भूमिका

विभागलेले ध्येय मिश्रित एकात्मिक एकात्मिक व सहयोगी तंत्राचा वापर बाह्य सुसंगतपणा

सहभागींची सामाजिक भूमिका

अन्योन्यक्रिया एकात्मिक व सहयोगी तंत्राचा वापर अंतर्गत सुसंगतपणा

ड. विद्यार्थी केंद्रित शालेय अभ्यासक्रमाची गरज

जॉन ड्युई पियाजे रोजी या सर्व शिक्षण धोरणांचे संयुक्तीक कार्य विद्यार्थी केंद्रित अध्ययन घडावे यासाठी अध्ययनार्थी केंद्रीय शिक्षण म्हणजे अध्यापनाची अशी पद्धत की जी शिक्षकाकडून विद्यार्थ्यांकडे जाते विद्यार्थी केंद्रित ध्यानाद्वारे कौशल्य व सराव यांचा वापर करून स्वतंत्रपणे समस्या निराकरण करता येते व आजन्म अध्ययन करता येते

विद्यार्थी केंद्रित अध्ययनाचे सराव ज्ञानरचनावाद अध्ययन वर आधारित प्रत्येक विद्यार्थ्यांची आवड क्षमता व अध्ययन शैली यावर भर देणारी ही पद्धत केंद्रीय शिक्षण संकल्पनेमध्ये शिक्षक हा सर्व वर्गासाठी नसून प्रत्येकाच्या अध्ययनाचा सुलभक म्हणून काम करतो

अध्ययन केंद्रित अभ्यासक्रम विद्यार्थी त्यांच्या स्वयंअध्ययन वर नियंत्रण करतात विद्यार्थी अध्ययन उद्दिष्टे आणि ध्येय शिक्षकांवर तयार करतात

गरज विद्यार्थ्यांना स्वतंत्रपणे जबाबदारीने व विश्वासाने काम करता येणे विद्यार्थी व प्रौढ यांना त्यांचे प्रयोग करणे कल्पना मांडली व साहित्य निर्मिती यासाठी एकत्रितपणे शोधाची संधी कार्याला प्रोत्साहन सहकार्यात्मक अध्ययन ची संधी सर्व प्रकारचे ज्ञान आणि संबंधित कौशल्य विद्यार्थ्यांना प्राप्त होण्यास मदत

प्रश्न

1. शालेय विषयांच्या अंतर्विद्याशाखीय स्वरूपाची संकल्पना व अर्थ स्पष्ट करा.
2. आंतरविद्याशाखीय उपागम म्हणजे काय
3. अंतर्बोध विद्याशाखीय दृष्टिकोन स्पष्ट करा.
4. बहु विद्याशाखीय दृष्टिकोन स्पष्ट करा.
5. विद्यार्थी केंद्रित शालेय अभ्यासक्रमाची गरज स्पष्ट करा

REFERNCES :

<https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/interdisciplinary-approach>

<https://www.slideshare.net/PoojaWalia6/interdisciplinary-approach-250530228>

<https://www.ibe.unesco.org/en/glossary-curriculum-terminology/m/multidisciplinary-approach>

<https://www.iitms.co.in/blog/multi-disciplinary-education-advantages-and-disadvantages.html>

<https://www.slideshare.net/yostdaniel/multidisciplinary-approach-15717171>

<https://www.winuall.com/post/importance-of-multi-disciplinary-approach-in-education>

<https://www.iferp.in/blog/2020/12/05/multidisciplinary-approach-research-the-benefits-challenges-applicability-in-the-modern-business-landscape/>

1. [Marc Ozawa](#) and [Michael Pollitt](#) (10 June 2019) - Introduction to Multidisciplinary Approaches, Cambridge University Press:

2. [Allen F. Repko](#) (Author), [Rick Szostak](#) (Author), [Michele Phillips Buchberger](#) (Author) (10 December 2019) : **Introduction to Interdisciplinary Studies Paperback – Illustrated,**

घटक 4 आदरातिथ्य आणि उद्यान विद्या यांचे आकलन

उद्दिष्टे

- ☒ आदरातिथ्याची संकल्पना आणि अर्थ समजावून देण्यास मदत करणे
- ☒ आदरातिथ्यातील बहुसंस्कृतिवाद व कायदेशीर द
- ☒ दृष्टिकोनाची संकल्पना समजून घेण्यास मदत करणे
- ☒ बहुसांस्कृतिक आणि आंतरराष्ट्रीय आधारित आदरातिथ्याचा समस्या कशा सोडवता येऊ शकतील याबाबत चर्चा करणे
- ☒ उद्यान विद्येची संकल्पना व्याप्ती आणि महत्त्व स्पष्ट करणे
- ☒ दारिद्र्य कमी करण्यासाठी उद्यान विद्येचे महत्त्व सांगणे
- ☒ उद्यानविद्या शास्त्राच्या विकासामध्ये सहभागी राष्ट्रीय पातळीवरील संस्था समजून घेण्यास मदत करणे
- ☒ आदरातिथ्याची संकल्पना व अर्थ आदरातिथ्य व्यवस्थापन ही विद्याशाखा पर्यटन क्षेत्राशी अधिक जवळीक साधणारी शाखा
- ☒ आदरातिथ्य या संकल्पनेमध्ये यजमान व अतिथी यांच्यातील संबंधांचा विचार जगामध्ये पर्यटन हा एक उत्तम व्यवसाय
- ☒ भारतामध्ये सुद्धा प्रेक्षणीय स्थळ आणि ऐतिहासिक वास्तू आहेत यांचा वापर पर्यटकांना आकर्षित करण्यासाठी केलेला आहे
- ☒ आदरातिथ्य व्यवस्थापन ही विद्याशाखा शिक्षकांना सुद्धा महत्त्वाची कारण शाळेत प्रवेश घेणारा विद्यार्थी सुरुवातीस अतिथि शिक्षक यजमान विद्यार्थी शाळेत रमला तरच तो उत्तम प्रकारचे ज्ञान ग्रहण करू शकेल.

ब. आदरातिथ्य आतील बहुसंस्कृतिवाद व कायदेशीर दृष्टीकोण

मानवाच्या आणि समाजाच्या सर्व अंगांचा विकास कला, साहित्य, विविध रूढी परंपरा चालीरीती श्रद्धा मूल्य विचार हे सर्व संस्कृतीचे घटक व्यक्तीचे दैनंदिन व्यवहार आचार-विचार राहणीमान पोशाख याबरोबरच त्याचे अध्यात्मिक धार्मिक विचार तसेच त्याचे तत्वज्ञान यांचाही समावेश संस्कृतीत होतो

बहुसांस्कृतिक वाद

व्याख्या - विविध संस्कृती एकाच ठिकाणी अस्तित्वात असणे जिथे वांशिक, धार्मिक आणि सांस्कृतिक गट समाविष्ट असतात आणि ज्या संस्कृतीत चालीरीतींना अनुरूप असे वर्तन सांस्कृतिक अंगीकरण, मूल्य, विचारांची

नमुने, आणि संपर्क साधण्याची धडपड प्रकट होते त्यास बहुसांस्कृतिक वाद असे म्हणतात. संस्कृतीचे वर्गीकरण त्या देशातील, संघटनेतील, कुटुंबातील श्रद्धा, वैशिष्ट्ये ,पारंपारिक पद्धती, चालीरिती आणि मुल्ये यांचे मिश्रण वंशपरंपरा, राष्ट्रीयत्व धर्म आणि भाषा यावर अवलंबून केवळ विशिष्ट समाज आणि सांस्कृतिक भिन्नता म्हणजे सांस्कृतिक विविधता नव्हे तर मानवी समाजरचना त्यातील विविध पद्धती विविध भागातील विशिष्ट परिस्थितीला अंगीकारण्याची कला अशा सर्व गोष्टींनी युक्त एक नक्षीदार भांडे सांस्कृतिक भिन्नता होय.

फायदे

1. जेव्हा एखाद्या संस्कृती पर्यंत आपण पोहोचतो तेव्हा आपण समान विचारापर्यंत पोहोचतो 2.ग्राहकांच्या संस्कृती पार्श्वभूमी दृष्टिकोन समजून घेण्यासाठी उपयुक्त परस्परांमध्ये सलोख्याचे वातावरण

2. जागतिक आदरातिथ्य उद्योग बाजार भविष्यात फायदेशीर ठरण्यासाठी उपयोगी व्यवस्थापनातील अडथळे दूर करून ग्राहकांच्या समान संधी आवडीनिवडी यांचा विचार केला जातो

कायदेशीर दृष्टीकोण

अर्थ अन्न सेवा पर्यटन आणि निवास या उद्योगांशी संबंधित कायद्यांचा मुख्य भाग म्हणजे आदरातिथ्य कायदे हॉटेल उपहारगृह व्यवस्थापकांनी संरक्षण देणं, दुर्लक्ष न करणं, अचूक माहिती पुरवणे, स्वच्छ व ताजे अन्नपुरवठा, फसवणूक पासून बचाव,वाहतुकीची साधने पुरवणे इत्यादी कामाचे व्यवस्थापन त्यांना करावे लागते यावरून असे लक्षात येते की आदरातिथ्य उद्योगाशी निगडित अनेक क्षेत्र येतात व त्या अनुषंगाने विविध प्रकारच्या कायद्याची जाणीव असणे गरजेचे

कायदे

ए अन्न व पेये कायदे नागरी कृतीव्यवस्थापन हक्क

ए अतिथी गुन्हेगारी हक्क मद्यपान नागरी कायदा काम व पगार समस्या मद्य व मद्य प्रमाणपत्र कायदा इमारत व बांधकाम परवाना

ए वय लिंग आणि धर्म भेद कायदा वाहतुकीचा कायदा गटविमा कायदा

क. बहुसांस्कृतिक आणि आंतरराष्ट्रीय आदरातिथ्याचा समस्या

भारताने पर्यटनास चालना देण्याचा प्रयत्न चालू केला आहे समस्या रोजगार खर्च बहुसांस्कृतिकता कुशल रोजगारांची कमतरता वाढती स्पर्धा बाजाराचे विभाजन अतिथींचा वाढता कृत्रिमपणा पण व्यवस्थापन बांधकामाची किंमत

ड. उद्यानविद्या संकल्पना व्याप्ती आणि महत्व

उद्यान शास्त्र ही कृषी शास्त्राची शाखा ज्यामध्ये कला विज्ञान आणि तंत्रज्ञान व्यापार याबरोबरच भाजीपाला उत्पादन इत्यादीचा समावेश उद्यानामध्ये फळे-फुले औषधी वनस्पती यांचा समावेश उद्यानविद्या हे शास्त्र

भोवतालच्या वातावरणाचा हवामानाचा विचार करून आकर्षक स्वरूपात वेगवेगळ्या वनस्पतींची लागवड यामध्ये कलात्मक मांडणीला महत्त्व स्वच्छ हवा व पर्यावरणाचे रक्षण त्यामुळे मन प्रसन्न

उद्यान शास्त्राची व्याप्ती इमारत बांधकामासाठी लागणारे लाकूड आणि वृक्ष संवर्धन फुलझाडांची निपज व निगा राखण्याचे शास्त्र भाजीपाल्याचे उत्पादन आणि विक्री फळांचे उत्पादन व विक्री परसबाग घराभोवती इमारत शासकीय कार्यालय शाळा इत्यादी भवती विकसित

महत्त्व सकस आहार उपलब्ध रासायनिक खतांची मात्रा कमी आरोग्यास हानीकारक अपायकारक असलेला भाजीपाला

इ. उद्यान विद्येच्या शाखा आणि त्याचे वर्गीकरण

Oleria culture- भाजीपाला उत्पादन साठवण प्रक्रिया आणि विक्री यांचा समावेश मूळ वर्गीय वनस्पती खोड वर्गीय पान वर्गीय वनस्पती फुले फळे कडधान्ये यांची साठवण आणि विक्री करण्याचा अभ्यास

Floriculture फुल उद्यान शास्त्र वेगवेगळ्या फुलांचे उत्पादन आणि विक्री यांचा शास्त्रशुद्ध अभ्यास केलेला असतो फुल उद्यानासाठी जमिनीचे क्षेत्रफळ हे मर्यादित ठेवून काही वेळा ग्रीन हाउस च्या माध्यमातून फुलांचे उत्पादन घेतले जाते रोपवाटिका कमी वेळेत भाजीपाल्याची फुलझाडांची फळझाडांची लागवड करावयाची असेल अशावेळी रोपवाटिकेतून रोपे उपलब्ध करून ती उद्यानामध्ये लावली जातात यासाठी रोपवाटिकेमध्ये रोपे तयार करणे संकरित रोपांची पैदास करणे कलम करणे इत्यादी प्रक्रिया केल्या जातात रोपवाटिकांमधून आंबा पेरू चिकू लिंबू मोसंबी संत्री इत्यादीची दर्जेदार रोपे उपलब्ध होतात.

Landscape horticulture भूपृष्ठावरील उद्यान बंगला समोरील किंवा घरासमोरील मोकळ्या जागेत तसेच हॉस्पिटल शासकीय कार्यालयाचा परिसर आकर्षक करण्यासाठी

Interiorscaping इमारतीच्या आत मधील सजावट करण्यासाठी काही वेळा लहान-लहान कुंड्यांमध्ये फुलझाडांची तसेच फुलझाडे नसलेल्या पण कमी सूर्यप्रकाशात येणाऱ्या वनस्पतींची मांडणी केली असते त्यामुळे तेथील वातावरण आल्हाददायक होण्यास मदत होते

Pomology या शाखेद्वारे आपणास वेगवेगळ्या फळांच्या आणि कठीण भाग असलेल्या फळांचा अभ्यास उदाहरणार्थ कवट बदाम नारळ अक्रोड इत्यादी

Green house management Horticulture Therapy

हरितगृहामध्ये फुलझाडांची पैदास करून मोठ्या प्रमाणात उत्पन्न मिळवले जाते यामध्ये पाणी माती खाते हवामान यांचे व्यवस्थापन करणे आवश्यक Horticulture Therapy आजारी व्यक्तीला उद्याना द्वारे त्याच्या शरीरात होणाऱ्या यातना कमी करण्यासाठी हे शास्त्र वापरले जाते.

फ. दारिद्र्य कमी करण्यात उद्यान विद्येचे महत्त्व उद्यान शास्त्रही कृषी शास्त्राची एक उपशाखा कृषी शास्त्राचे पूरक उद्योग पशुपालन दुग्ध व्यवसाय मत्स्य व्यवसाय तसेच यामध्ये समावेश शेतीचे उत्पादन कमी क्षेत्रफळावर घेतले तर त्याचा फायदा व्यक्तीला रोपवाटिका तयार करणे हरितगृहाची निर्मिती दर्जेदार बियांची

उपयोग करून आर्थिक उत्पादन वाढणारी पिके घेणे या ठिकाणी पावसाचे प्रमाण मोठ्या प्रमाणात आहे त्या ठिकाणी बांबूवर या वनस्पतींची लागवड करणे सागवान वृक्ष लागवड करणे यामधून उत्पन्नाचे स्रोत निर्माण होऊ शकतात

उद्यान शास्त्राद्वारे खालील बाबींचा विचार दारिद्र्य निर्मूलनासाठी करता येतो उत्पन्नाचे माध्यम

- ☒ रोजगार निर्मिती
- ☒ औद्योगिक महत्त्व
- ☒ धार्मिक महत्त्व
- ☒ सौंदर्याचे प्रतीक
- ☒ शाकाहारी लोकसंख्या

ख. उद्यानविद्या शास्त्राच्या विकासामध्ये सहभागी राष्ट्रीय पातळीवरील संस्था

नॅशनल हॉर्टिकल्चर बोर्ड 1984 मध्ये स्थापना काही राज्यांमध्ये ग्रीन बेल्ट तयार केला पडीक जमिनीवर फळबागांची लागवड करण्यासाठी शेतकऱ्यांना उद्युक्त केले केले संशोधन आणि विकास या दोन फळांच्या वर प्रक्रिया आणि उत्पादित झालेल्या दर्जेदार माल इतर देशांमध्ये पाठवण्यासाठी ही संस्था मदत करते.

अखिल भारतीय द्राक्ष संशोधन संस्था पुणे द्राक्षांची काळजी घेण्यासाठी व दर्जेदार उत्पन्न मिळवण्यासाठी मार्गदर्शन राष्ट्रीय डाळिंब संशोधन संस्था सोलापूर डाळिंबाच्या दर्जेदार उत्पादनाबरोबर शेतकऱ्यांना डाळिंबावरील प्रक्रिया करण्यासाठी च्या उद्योगासंबंधी माहिती दिली जाते फळ भाजी व फळे यासाठी नामांकित संस्था

- ☒ Central potato research institute
- ☒ Indian institute of vegetables
- ☒ Central plantation crops research institute
- ☒ Central coffee research institute
- ☒ National research centre for medicine and aromatic plants
- ☒ coconut development board

प्रश्न

- ☒ आदरातिथ्याची संकल्पना व अर्थ स्पष्ट करा.
- ☒ आदरातिथ्य आतील बहुसंस्कृतिवाद व कायदेशीर दृष्टिकोन सांगा
- ☒ बहुसांस्कृतिक आणि आंतरराष्ट्रीय आदरातिथ्याचा समस्या स्पष्ट करा

- ☒ उद्यान विद्या संकल्पना स्पष्ट करा
- ☒ दारिद्र्य कमी करण्यात उद्यान विद्येचे महत्व सांगा
- ☒ उद्यानविद्या शास्त्रातील सहभागी राष्ट्रीय पातळीवरील संस्था स्पष्ट करा

References

Why Hospitality is Important? - AHA World Campus

<https://www.ahaworldcampus.com › why-hospitality-is-im..>

<https://www.revfine.com › Hotel & Hospitality Tips>

Why Hospitality is Important? - AHA World Campus

Hospitality Management: The Essentials About Hospitality

<https://www.quora.com › What is the importance of hospitality management? - Quora>

Importance of horticulture | Feed the Future Innovation Lab for ...

<https://horticulture.ucdavis.edu › horticulture-overview>